

УДК 930.25(092)(477)

М. Д. ХОДОРОВСЬКИЙ*

ВІСІМДЕСЯТА ВЕСНА МИКОЛИ ІВАНОВИЧА КРЯЧКА

Висвітлено життєвий шлях організатора архівної і музейної справи, автора близько 100 друкованих праць – Миколи Івановича Крячка, якому у березні цього року виповнилося 80 років.

Ключові слова: збереження культурної спадщини; розвиток архівної справи; музейна експозиція в архівній установі.

Цей сивоголовий мешканець Позняків, одного з житлових масивів Києва, залюбки виконує гімнастичні вправи на стадіоні. А взимку пірнає в ополонку замерзлого озера під оплески присутніх, які не здогадуються, що завзятий “морж” вже зустрів свою вісімдесяту весну.

Микола Іванович Крячок народився 14 березня 1930 року у с. Селище на Канівщині в селянській родині. З дитячих та юнацьких років згадує, передусім, про один епізод. Коли підлітком вперше відвідав Канівський музей-заповідник Т.Г. Шевченка, впав йому в око представлений в експозиції збитий з дошок стіл прямокутної форми, здавалося

б, звичайний селянський стіл, але ж з хати великого Кобзаря! Після війни намагався розшукати унікальний експонат, однак даремно. Відчуття непоправної втрати залишилося назавжди і вплинуло на вибір професії хранителя культурної спадщини.

Він набував знань, спочатку навчаючись в Канівському педагогічному училищі (1948–1955). Навчався з перервою, оскільки під час війни на Корейському півострові його мобілізували до армії. Пізніше завідував сільською бібліотекою, вчителював, був обраний другим секретарем

* *Ходоровський Михайло Дмитрович* – кандидат історичних наук, заступник директора-головний зберігач фондів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України.

рем Канівського райкому комсомолу. Продовжив освіту на історико-філософському факультеті Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (1957–1962). Обрав кафедру архівознавства та спеціальних історичних дисциплін, яку очолював В. Стрельський. Під орудою іншого відомого науковця С. Яковлева написав дипломну роботу про діяльність Полтавської археографічної комісії.

Після закінчення університету чимало колишніх однокурсників Миколи Івановича працювали в архівній системі. Серед них – Марія Андріївна Савчук¹. “Миколу Івановича Крячка я знаю з 1959 року, – розповідає вона, – відколи його переведено із заочного відділення на денне. Вчився добре, був дуже дисциплінований, не пропускав жодної лекції. Старанно конспектував за кожним викладачем. Дехто часом не відвідував лекції з поважних причин, – з ним такого не було. Тому, коли готувалися до семінарів чи екзаменів, брали у нього конспекти, щоб надолужити згаяне. Взагалі у нас був дуже дружний курс, може, тому, що він був невеликий – всього 50 студентів. Ми часто збиралися всім курсом з нагоди свят чи днів народження, веселилися, співали. І Микола Іванович часто співав свої улюблені пісні. На нашому курсі вчилися симпатичні дівчата. Він довгенько придивлявся ї, нарешті, на 5-му курсі вибрав скромну Марію Філоненко. Згодом одружилися і в них народилася двійня – Наташа і Валя”².

Ще навчаючись в університеті, Микола Іванович почав працювати у Київському міському державному архіві. І хоч попервах обіймав скромну посаду архіваріуса, та за ініціативою директора архіву М. І. Тесленка займався дослідницькою роботою, підсумком якої став Перелік архівних матеріалів і наукових праць про Київ. Згаданий документ став у нагоді декільком поколінням киевознавців. І в наш час з’являються публікації з посиланням на джерела, виявлені М. І. Крячком.

Упродовж 1964–1969 рр. Микола Іванович працював старшим науковим співробітником науково-видавничого відділу Архівного управління при РМ УРСР, зокрема, у підпорядкованій цьому структурному підрозділу редакції “Архівів України”. Тоді редактором журналу і начальником відділу був відомий вчений-архівіст І. Л. Бутич. М. І. Крячок називає Івана Лукича своїм учителем, бо назавжди запам’ятав його настанови з питань археографії та видавничої діяльності.

1968 року Миколу Івановича обрали секретарем партійної організації управління. За свідченнями колег, він успішно впорався з цим відповідальним громадським дорученням. Неабиякі організаторські здібності перспективного працівника не залишилися поза увагою керівництва. У трудовій книжці Миколи Івановича з’явилися нові записи: заступник директора Центрального державного архіву Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР (1969–1970), директор Центрального державного історичного архіву УРСР у м. Києві (1970–1977).

Розповідає Любов Захарівна Гісцова³: “У 1970 році було завершено будівництво комплексу споруд, призначених для центральних архівів України по вул. Солом’янській. Потрібно було перебазувати до нового комплексу нашу архівну установу, яка була розташована у приміщенні колишньої бурси на території “Софії Київської”. Між тим, джерельна база історичного архіву нараховувала тоді вже понад мільйон справ. Крім того, понад 300 тисяч одиниць зберігання треба було прийняти з філіалу ЦДА у м. Харкові. Прикро, але штат архіву було скорочено з 70 до 50 співробітників на користь ЦДАЖР, який також мав розміститися у архівному комплексі. Частина співробітників звільнилася, бо було дуже складно дістатися до роботи. Деяких лякала перспектива на кілька місяців “перекваліфікуватися” на вантажників. Перевезення мали здійснити близько 30 жінок і дві наймані бригади вантажників з 4–5 чоловік. У такий час випробувань позитивну роль зіграли особливості характеру Миколи Івановича: справедливе, уважне і привітне ставлення до колег, завжди бадьорий настрій, вміння вийти достойно із суперечливих обставин, а це дало можливість об’єднати колектив. На диво всім, архів було перевезено менше ніж за три місяці замість передбачуваних шести”⁴.

Пріоритетним напрямом діяльності нового керівника стало забезпечення збереження архівних фондів. Було здійснено картонування справ (близько 100 тис. коробок), які раніше зберігалися у зв’язках. Микола Іванович приділяв також увагу, на перший погляд, питанням другорядним, які насправді мали важливе значення. Йдеться, зокрема, про належне оформлення каталожних шаф, що створило сприятливі умови для роботи користувачам архівної інформації.

Виконуючи доручення начальника Архівного управління О. Г. Мітюкова, Микола Іванович виявив документи з історії декабристського руху в державних архівах Москви, Ленінграда (тепер Санкт-Петербург), Кишинєва. Значну частину цих матеріалів було вперше введено до наукового обігу. За ініціативою та участю М. І. Крячка колектив історичного архіву підготував до друку документальні видання: “Кирило-Мефодіївське товариство”, “О. Ф. Кістяківський. Щоденник”. Однак з незалежних від архіву та його директора причин, згадані видання з’явилися на світ лише через два десятиліття.

“Не обминули архів сумнозвісні події 1972 року, – згадує Л. З. Гісцова, – пов’язані з погромом української історичної науки, який було ініційовано партійними ідеологами. Було припинено підготовку до видання низки документальних збірників ЦДАК, які, на думку тих же ідеологів, мали націоналістичне спрямування. З видавництва “Наукова думка” повернули готові до друку три томи корпусу документів “Кирило-Мефодіївське товариство”. На Всеукраїнській конференції архівістів було піддано суворій критиці улюблений Миколою Івановичем

видавничий напрям роботи архіву. Проте він не погодився з такою критикою, виступив на захист нашої установи, відкидаючи обвинувачення у націоналізмі. Для Миколи Івановича настали важкі часи. Його вивели зі складу редколегії журналу “Архіви України” і проведено дуже прискіпливу перевірку роботи архіву. 1975 року його, єдиного з директорів центральних і обласних архівів, не включили до складу делегації для участі в роботі Міжнародного круглого столу архівів у Москві... Зовні Микола Іванович залишався таким, яким його знали колеги: енергійним, принциповим, запальним, добрим, розумним, готовим розібратися з будь-якими питаннями. Він вмів уважно слухати і дослухатися до критичних зауважень колег, прощати і не пам'ятати нічого поганого. Упродовж семи років йому вдалося об'єднати колектив, перетворити архів у дружню наукову установу”⁵.

У січні 1977 року М. І. Крячок несподівано отримав нове призначення. Він очолив Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. Висловлюючись сучасною мовою, Микола Іванович мав виконати функції кризового менеджера. Оскільки внаслідок перманентної зміни керівництва, архів-музей на той час “лихоманило”. Набув розголосу кимсь роздмуханий штучний конфлікт між представниками різних служб. Нагадаємо, що поміж державних архівів ЦДАМЛМ УРСР відрізняється своєю структурою, фактично поєднуючи в одній установі три організації: архів, музей і бібліотеку. “Пам'ятаю, – розповідає М. А. Савчук, – що М. І. Крячок не виявляв особливого бажання перейти з історичного архіву до архіву-музею. Проте на нього “натиснули” по партійній лінії. У ЦДАМЛМ УРСР вже працювала його дружина Марія Філоненко і обіймала важливу посаду, відповідаючи за облік документів. Марія Іванівна, яка завжди була опорою і радником свого чоловіка, допомагала йому, коли той перейшов до архіву-музею. Прикро, що ця мудра жінка рано пішла з життя, коли їй виповнилося лише 47 років”⁶.

Повертаючись до нового призначення М. І. Крячка, слід підкреслити, що його кандидатуру було погоджено на засіданні Секретаріату правління Спілки письменників України під головуванням Олеся Гончара. Маючи значний досвід роботи в архівній системі, Микола Іванович досить швидко увійшов в курс справ. Йому вдалося налагодити психологічний клімат в колективі, що стало запорукою подальшої успішної виробничої діяльності архіву-музею. Разом з заступником директора, досвідченим архівістом З. О. Сендиком він склав перспективний план розвитку ЦДАМЛМ УРСР. Значне місце у плані було відведено належному забезпеченню схоронності культурних пам'яток. Менше, ніж за рік після призначення нового директора, архівні, музейні, бібліотечні сховища було обладнано металевими стелажми і оснащено автоматичними системами кондиціонування повітря та протипожежної безпеки. За-

непокоєння М. І. Крячка та З. О. Сендика викликав стан комплектування архіву-музею документами установ і організацій. Щоб поліпшити роботу цієї галузі, за свідченням М. І. Крячка, було налагоджено “діяльність госпрозрахункового відділу з упорядкуванням на науковому рівні документів в установах, організаціях, творчих спілках профілю комплектування ЦДАМЛМ УРСР”⁷. Вжиті заходи виявилися ефективними. Починаючи з другої половини 1970-х рр., значно зросли обсяги надходжень управлінської документації. Поряд з тим, на належному рівні відбувалося комплектування архіву-музею документами особового походження. Незаперечною є заслуга М. І. Крячка та всього колективу у формуванні потужної джерельної бази. ЦДАМЛМ України став одним з найбільших архівосховищ Європи літературно-мистецького профілю.

Починаючи з перших років існування ЦДАМЛМ України, знаходилося чимало скептиків, які вважали утопічною ідею розбудови в архівній установі масштабної постійно діючої експозиції. Як відомо, М. І. Крячок разом з працівниками архіву-музею спростували цю думку. Микола Іванович, що називається “на марші”, оволодів професією музейника. Під його керівництвом у встановлений термін було підготовлено багатотомний тематико-експозиційний план, що отримав позитивну оцінку з боку провідних українських вчених-гуманітаріїв. Згодом він виступав в ролі головного експерта у нескінченних суперечках між експозиціонерами і художниками-оформлювачами. Задля спільної справи, він використовував навіть особисті зв’язки. Пам’ятаю схвильоване обличчя директора, коли він передав до експозиційного відділу для копіювання підшивку харківської “Літературної газети” за 1933 рік. Розповів, що “під чесне слово” отримав у тимчасове користування “Літературку” від однієї з київських бібліотек...

Відкриття постійно діючої експозиції відбулося у серпні 1985 року. Назва “Українська радянська література 1917–1985” не повністю розкривала зміст експозиції. Представлені на двох поверхах архіву-музею численні експонати (унікальні архівні документи, раритетні видання, меморіальні речі тощо), відображали у вище зазначених хронологічних межах не тільки розвиток красного письменства, але й загалом тогочасний культурний процес в Україні. За створення цієї експозиції колектив ЦДАМЛМ України було нагороджено Почесною грамотою Верховної Ради УРСР (1985), цього ж року – бронзовою медаллю ВДНГ УРСР, а директору присвоєно почесне звання “Заслужений працівник культури Української РСР” (1988).

Микола Іванович всіляко сприяв створенню і нині діючого комплексу меморіальних кабінетів українських діячів культури: А. В. Головка, О. П. Довженка, І. К. Микитенка, П. Й. Панча, Л. С. Первомайського, Н. С. Рыбака, Ю. К. Смолича, М. П. Стельмаха, об’єднаного

меморіального кабінету поета А. С. Малишка і композитора П. І. Майбороди. Увагу фахівців і громадськості привернула також розташована в архіві-музеї меморіальна майстерня М. П. Глуценка. Нині, коли не вщухають рейдерські атаки на творчу спадщину цього художника, яка зберігається в нашій установі, особливого значення набуває свідчення М. І. Крячка. “Марія Давидівна, дружина М. П. Глуценка, розповідає він, передала в дар архіву-музею особисті речі та живописні полотна Миколи Петровича для обладнання меморіальної майстерні, щоб у такий спосіб увічнити пам’ять про визначного майстра пензля”⁸.

Конче необхідним, вважав Микола Іванович, проведення масових заходів, які б привернули увагу та зацікавили творчу інтелігенцію передавати документи на державне зберігання. Серед таких заходів — створення тимчасових документально-книжкових виставок, організація тематичних літературно-мистецьких вечорів, зустрічей з діячами культури тощо.

Розповідає Василь Миколайович Шепелюк⁹: “Мої перші кроки в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України пов’язані з іменем тодішнього директора Миколи Івановича Крячка. То був період перебудовних процесів, коли наше суспільство врешті-решт прокинулося від багаторічної мовчанки і застою. На межі 80–90-х рр. минулого століття можна було вже розповідати мовою архівних документів про репресованих діячів культури, або митців-шестидесятників. Щомісяця за участю М. І. Крячка відкривалися нові виставки, влаштовувалися цікаві зустрічі з письменниками, художниками, композиторами, акторами. Відчувалося, як він з ентузіазмом сприймав те нове в літературно-мистецькому процесі, що владно стукало в двері. Це зацікавлення Миколи Івановича надихало і нас, молодих”¹⁰.

Понад 22 роки М. І. Крячок очолював ЦДАМЛМ України. “...з роками, — пише він, — я вже не жалів, що перейшов на нову роботу, запропоновану свого часу О. Г. Мітюковим і неодноразово дякував йому”¹¹. По досягненні пенсійного віку, Микола Іванович залишив посаду директора, однак продовжував плідно працювати в архіві-музеї до 2003 року і уклав, зокрема, описи фондів П. М. Біби, Г. А. Гордасевич, В. С. Стуса та інших митців з ґрунтовними передмовами та науково-довідковим апаратом.

На окреме дослідження заслуговують близько 100 друкованих праць М. І. Крячка: розвідок, статей, оглядів. У надрукованих ним матеріалах відображено творчість класиків української літератури: Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Б. Д. Грінченка¹², архітекторів В. І. та О. В. Беретті¹³, родини митців Алчевських, скульптора І. П. Кавалерідзе¹⁴, розповідається про нині несправедливо забутого П. О. Корсакова, російського літератора, першого цензора поетичних творів великого Кобзаря¹⁵. Ще одну групу становлять публікації про українських пись-

менників ХХ ст.: В. Л. Поліщука, Г. М. Косинку, Ю. І. Яновського¹⁶. Важливі відомості містять розвідка про літературну і видавничу діяльність Києво-Печерської лаври¹⁷ та статті, присвячені вченим-історикам: А. Ю. Кримському, М. П. Василенку, Н. Д. Полонській-Василенко та Д. І. Яворницькому¹⁸, представникам архівної галузі – С. Д. Пількевичу, О. Г. Мітюкову, О. З. Сендику¹⁹ та іншим.

У доробку Миколи Івановича – довідкові видання про ЦДАМЛМ України. Він – співупорядник документального збірника “З архіву П. Г. Тичини” (К., 1990), “Путівника по фондах ЦДАМЛМ України” (К., 2003, Вип. 1). Слід згадати і про доповіді та наукові повідомлення М. І. Крячка, з якими він виступав на численних конференціях, симпозиумах, літературних читаннях.

Зрозуміло, в одній статті всього не викладеш. Це лише штрихи до портрету ювіляра – талановитого організатора архівної та музейної справ, вдумливого науковця, яскравої непересічної особистості. Многі літа, Вам, Миколо Івановичу, міцного здоров'я і творчої наснаги.

¹ Савчук Марія Андріївна – старший науковий співробітник ЦДІАК України (1972–1978), зав. відділом зберігання документів ЦДАМЛМ України (1978–1999).

² З особистого архіву автора.

³ Гісцова Любов Захарівна – заст. директора (1970–1977), директор (1977–1999) ЦДІАК України, ст. науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського (з 2003 р.).

⁴ З особистого архіву автора.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ *Крячок М.* Слово про архівіста, що передчасно пішов з життя // Студії з архівної справи та документознавства. – 1999. – № 4. – С. 216.

⁸ З особистого архіву автора.

⁹ Шепелюк Василь Миколайович — ст. науковий співробітник (1987–2000), зав. відділу зберігання музейних фондів (2000–2001), відділу науково-експозиційної та фондової роботи (2001–2003), відділу інформаційних технологій (2003–2004); начальник відділу використання інформації документів (з 2004 р.).

¹⁰ З особистого архіву автора.

¹¹ *Крячок М.* Минулий швидкоплинний час: дещо із спогадів та літературних досліджень про О. Г. Мітюкова // Збірник на пошану Олександра Георгійовича Мітюкова. – К., 2007. – С. 84.

¹² Перший випуск “Гайдамаків” Тараса Шевченка: маловідомі факти, архівні джерела // Архіви України. – 2004. – № 1–2. – С. 85–92; Маловідомий автограф із публіцистики Івана Франка // Студії з архівної справи та документознавства. – 2006. – Т.14. – С. 101–104; Листи Бориса Грінченка у фондах ЦДАМЛМ УРСР // Архіви України. – 1987. – № 6. – С. 38–48.

¹³ Документи ЦДАМЛМ УРСР про діяльність архітекторів Беретті в Києві // Там само. – 1982. – № 1. – С. 70–72.

¹⁴ Документи родини Алчевських у фондах ЦДАМЛМ України // Там само. – 1996. – № 1–6. – С. 88–96; Особовий фонд І.П. Кавалерідзе у ЦДАМЛМ УРСР // Там само. – 1987. – № 2. – С. 53–55.

¹⁵ П.О. Корсаков — російський письменник, перекладач, перший цензор поетичних творів Т. Г. Шевченка // Студії з архівної справи та документознавства. – 2004. – Т. 11. – С. 258–261.

¹⁶ Фонд поета трагічної долі (до 100-річчя від дня народження Валеріана Поліщука) // Там само. – 1998. – Т. 3. – С. 119–124; Пам'ятки Григорія Косинки і Тамари Мороз-Стрілець у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України // Там само. – 1999. – Т. 4. – С. 137–141; По сторінках Нюрнберзького щоденника Юрія Яновського // Архіви України. – 1981. – № 4. – С. 35–39.

¹⁷ Кілька фактів про лаврську літературну та видавничу діяльність у “Записках українського наукового товариства в Києві” // Могилянські читання: Щорічник. – К., 2002. – С. 115–118.

¹⁸ До біографії А. Кримського // Архіви України. – 1971. – № 1. – С. 68–69; Роль М. П. Василенка в культурно-освітній розбудові Української Держави (за документами особового фонду ЦДАМЛМ України // Студії з архівної справи та документознавства. – 1999. – Т. 5. – С. 198–199; 3 листів Д. І. Яворницького до Н. Д. Полонської-Василенко // Архіви України. – 1993. – № 4–6. – С. 51–55.

¹⁹ Організаційна роль С. Д. Пількевича у забезпеченні державних архівів приміщеннями та розширенні їх мережі в Україні // Збірник на пошану Семена Даниловича Пількевича. – К., 1998. – С. 25–42; *Крячок М.* Минулий швидкоплинний час: дещо із спогадів та літературних досліджень про О. Г. Мітюкова // Збірник на пошану Олександра Георгійовича Мітюкова. – К., 2007. – С. 64–87; Слово про архівіста, що передчасно пішов з життя // Студії з архівної справи та документознавства. – 1999. – № 4. – С. 216–217.

Освещены жизненный путь организатора архивного и музейного дела, автора около 100 печатных работ, – Николая Ивановича Крячко, которому в марте нынешнего года исполнилось 80 лет.

Ключевые слова: сохранение культурного наследия; развитие архивного дела; музейная экспозиция в архивном учреждении.

There is clarified the lifeline of the organizer of archival and museum work, the author of about 100 publications Mykola Ivanovych Kryachok, which in March this year will be 80 years.

Keywords: cultural heritage preservation; the development of archive work; museum exhibition in archival institutions.